

فصل نامه تخصصی کتابخانه بزرگ
حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی
سال بیست و هفتم | شماره ۱۰۴ | تابستان ۱۴۰۰

نکته‌ای درباره چاپ‌های کتاب الفهرست شیخ طوسی

حسین واتقی^۱

چکیده

نگارنده پس از گزارش چاپ‌های کتاب الفهرست شیخ طوسی به یادداشتی مربوط به سال ۵۸۷ ق. اشاره می‌کند که در آغاز برخی از چاپ‌های کتاب آمده است. آنگاه با تحلیل محتوایی و نسخه‌ای، سرگذشت این یادداشت را بیان می‌دارد و نشان می‌دهد که این یادداشت ربطی به اصل کتاب ندارد. وی بر این اساس پیشنهادی برای تصحیح مجدد کتاب الفهرست طوسی مطرح می‌کند.

کلید واژه

طوسی، محمد بن حسن؛ الفهرست طوسی (کتاب) - گزارش نسخه‌های خطی و چاپی؛ یادداشت آغاز کتاب الفهرست؛ پیشنهاد برای چاپ الفهرست.

۱. پژوهشگر حوزوی در حوزه مخطوطات و تصحیح متون.

اهمیت کتاب الفهرست شیخ طوسی بر کسی پوشیده نیست. این کتاب چند چاپ دارد به این ترتیب:

- دو چاپ در سال‌های ۱۳۵۶ ق و ۱۳۸۰ ق، در نجف اشرف، با تحقیق علامه سید محمد صادق بحرالعلوم، که در ایران از روی آن آفست شده است.

- چاپی دیگر در سال ۱۴۱۱ ق توسط نشر الفقاهه، به کوشش آقای شیخ جواد قیومی، به پیروی از چاپ بحر العلوم.

- چاپ چهارم در سال ۱۴۲۰ ق، با تحقیق علامه سید عبدالعزیز طباطبائی، توسط کتابخانه محقق طباطبائی در قم.

البته پیشتر از همه اینها چاپ کلکته هند است که بعداً به آن اشاره خواهیم کرد.

در آغاز چهار چاپ ایران و عراق، یک متن چند سطری آمده که متن آن چنین است:

«أخبرنا الشيخ الفقيه الصالح رشيد الدين أبو البركات العبداد بن جعفر بن محمد بن علي بن خسرو الديلمي؛ بقراءتي عليه، في عدّة مجالس بقراح أبي الشحم، آخرها يوم الثلاثاء سادس عشر جمادي الأولى من سنة سبع وثمانين وخمسائة، بالجانب الشرقي من بغداد، قال: أخبرني الفقيه جمال الدين أبو عبدالله الحسين بن هبة الله بن الحسين المعروف بابن رطبة السوراوي بسوراء المدينة في منزله قراءةً عليه، قال: أخبرني الفقيه أبو علي الحسن بن [محمد] بن الحسن الطوسي؛ قراءةً عليه، قال: أخبرني السعيد الوالد أبو جعفر محمد بن الحسن بن علي الطوسي رضي الله عنه».

اکنون پرسش این است که معنا و محتوای متن مذکور در آغاز این چاپ‌ها چیست؟ و از کجا این متن به این چاپ‌ها راه یافته است؟

منشأ راه یافتن متن مذکور به چهار چاپ الفهرست طوسی، نسخه‌ای خطی از الفهرست طوسی بوده که در کتابخانه‌ای که مرحوم شیخ جعفر رشتی در مدرسه هندیه کربلا تأسیس کرده - و به همین مناسبت به مکتبه جعفریه معروف شده است - نگهداری می شده است. اکنون آن نسخه در میان بازمانده مخطوطات آن مکتبه که در کتابخانه آستان مقدس حضرت

ابوالفضل العباس (ع) در کربلای معلی نگهداری می‌شود، موجود نیست، اما خوشبختانه تصویری از آن در ضمن مصوّرات مؤسسه کاشف الغطاء نجف اشرف با شماره (۱۴۸۳) موجود و راهگشا است.

مرحوم آیه الله خوئی قبل از مرجعیت‌شان که فرصت کافی داشته، از روی آن نسخه، نسخه‌ای دیگر فراهم آورده و با آن مقابله کرده و در اختیار داشته، لیکن به چاپ نرسانده بود، اما دو علامه محقق دیگر: سید محمد صادق بحر العلوم و سید عبدالعزیز طباطبائی در چاپ‌های خود از نسخه آیه الله خوئی بهره برده‌اند، و به همین سبب، متن مورد بحث از نسخه مکتبه جعفریه در مدرسه هندیّه کربلا، به نسخه آیت الله خوئی، و از نسخه ایشان به چاپ‌های بحر العلوم و طباطبائی، و از چاپ بحر العلوم به چاپ قیومی راه یافته است. از دیگر نسخه‌های مخطوط که در آغازشان متن مورد سخن آمده، تا آنجا که بنده بررسی کرده ام، اینها است:

ا. کتابخانه ملی تهران، شماره (۴/۴۸۲۹).

ب. کتابخانه ممتاز العلماء لکهنو، شماره (۵۰۹) با تاریخ کتابت سال ۱۰۴۴ ق.

ج. نسخه‌ای که در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است و هنوز فهرست نشده، با این مشخصات: رکورد ۴۶ میکروفیلم = شماره منبع ۱۹۵۵۸.

د. نسخه‌ای دیگر در کتابخانه آستان قدس رضوی با شماره (۴۲۲۴۸).

ه. نسخه سوّمی در کتابخانه آستان قدس رضوی با شماره (۱۹۹۷۹).

و. نسخه شماره (۹۷۹) در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

ز. نسخه شماره (۸۸۸۸) در کتابخانه مجلس شورای اسلامی تهران.

روشن است متنی که عین آن را نقل کردیم، ربطی به اصل کتاب الفهرست ندارد، بلکه در آغاز یک نسخه خطی کهن بوده، و از آن نسخه - بدون واسطه و یا با واسطه - به نسخه جعفریه و دیگر نسخه‌ها راه یافته است. ما اکنون از آن نسخه کهن نشانی نداریم تا به آن مراجعه، و درباره آن قضاوت کنیم، اما به نظر می‌رسد صاحب آن نسخه کهن، طریق دریافت و روایت

خود از کتاب الفهرست را در آن متنی که نقل کردیم بیان کرده است، و ما صاحب آن نسخه کهن، و گوینده کلمه (آخرنا) در آغاز متن منقول را نمی‌شناسیم، اما می‌دانیم که از دانشمندان قرن ششم هجری بوده است.

اکنون به برکت فهرست شدن صدها هزار کتاب خطی، و معرفی نسخه‌های فراوان از الفهرست طوسی و مقایسه آنها در کنار یکدیگر، می‌توانیم بگوئیم: نسخه کتابخانه جعفریه در مدرسه هندیه کربلا که متعلق به قرن ۱۱ هجری می‌باشد، نسخه‌ای مهم و ممتاز نبوده، بلکه در دوران نبود اطلاعات و معرفی نشدن مخطوطات و قحطی نسخه‌های خطی و دسترس نبودن آنها، آن نسخه مورد توجه و اعتماد آیه الله خوئی واقع شده، و متن مورد بحث از آن نسخه به نسخه آیه الله خوئی، و سپس به چهار چاپ الفهرست راه یافته است.

گفتنی است که متن مورد سخن، در حاشیه و ذیل صفحه اول از نسخه کتابخانه جعفریه بوده، و به سبب غلطی که به آن متن راه یافته در ضبط نام (رشید الدین أبو البرکات) استاد کسی که کلمه (آخرنا) را در آغاز متن مورد بحث گفته، و جستجوی ضبط صحیح نام او داستانی طولانی پیدا کرده، که من همه قصه را در مقاله‌ای ممتّع در شماره (۷) مجله مخطوطاتنا وابسته به آستان مقدّس امیرالمؤمنین (ع) در نجف اشرف گزارش کرده، و ثابت کرده‌ام که نام صحیح او (العیداق بن جعفر بن محمد بن علی بن خسرو الدیلمی المدائنی) است، و نیز تکمله‌ای بر آن مقاله را در شماره ۸ و ۹ همان مجله به چاپ رسانده‌ام.

***

اما نسخه‌های خطی بسیاری از الفهرست طوسی حاوی چنان متنی نیستند، بلکه بلافاصله از «بسمله، الحمد لله ولی الحمد ومستحقّه» آغاز شده‌اند، از جمله آنها که من بررسی کرده‌ام این نسخ هستند:

أ. در کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، نسخه‌هایی با شماره‌های: ۱/ ۴۹۱۰؛ ۱/ ۳۷۰۱؛ ۱/ ۹۷۳۵؛ ۱/ ۶۹۳۹؛ ۳/ ۱۴۶۸۵؛ ۱۲۳۴۹؛ ۲/ ۵۷۰۳؛ ۱/ ۲۵۴۸؛ ۲/ ۶۰۵۸؛ ۱/ ۱۳۱۳۱؛ ۸۵۵۵؛ ۸۷۵۶؛ ۱۴۵۷؛ ۹۶۵۶، و نسخه عکسی شماره ۴۳۱.

- ب. در مؤسسه آیه الله بروجردی در قم، نسخه‌های شماره: ۴۵۵/۱؛ ۳۳۸؛ ۴۶۵/۲.
- ج. در مرکز احیاء میراث اسلامی قم نسخه‌های شماره: ۴۴۸۵/۱؛ ۳۰۷۵؛ ۳۹۲۵؛ ۲۶۸۰؛ ۳۲۷۹/۱؛ ۲۳۳۰/۱؛ ۳۹۳۷/۱، و نسخه‌های تصویری ۵۶۳/۳؛ ۱۹۴۰.
- د. در کتابخانه آیه الله گلپایگانی در قم، نسخه‌های شماره: ۳۳/۴۰؛ ۲۲/۱۲۱.
- هـ. در کتابخانه آستان قدس رضوی نسخه‌های شماره: ض ۱۶۹۸۳؛ ۹۹۳۷؛ ۳۶۰۰۵.
- و. در کتابخانه مسجد گوهرشاد، نسخه شماره: ۱۷۴۴.
- ز. در کتابخانه دانشگاه تهران، نسخه‌های شماره: ۲۹۴۵؛ ۸۴۸؛ ۲۱۳ حکمت؛ ادبیات ۴۵۲؛ ج ادبیات ۱۵۸/۲؛ امام جمعه ۵۳۷۴/۲.
- ح. در کتابخانه مجلس شورا، نسخه‌های شماره: ۵۱۱۳/۲؛ ۹۳۶۳/۴؛ ۲۸۵۷؛ طباطبائی ۱۶۷.
- ط. در کتابخانه سپهسالار دانشگاه شهید مطهری، نسخه‌های شماره: ۲۷۰۴؛ ۱/۲؛ ۱۸۹۵.

در سال ۱۲۷۱ ق آقایان: الویس اسپرنگر تیرولی، مولوی عبدالحق، و مولوی غلام قادر، در کلکته هند، الفهرست طوسی را به چاپ رساندند. که در نیمه بالای صفحات، الفهرست طوسی را، و در نیمه پایین صفحات نضد الإیضاح از فرزند فیض کاشانی را آوردند.

مرکز مطالعات دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد به مناسبت هزاره شیخ طوسی همان چاپ را اُفت کرد. این چاپ حاوی متن مذکور که آنرا نقل کردیم و از آن سخن گفتیم نیست، بلکه از «بسمله، الحمد لله ولی الحمد و مستحقّه» آغاز شده و صحیح نیز چنین است.

***

اکنون سخن ما در این نوشته کوتاه این است: متنی که آنرا نقل کرده و درباره آن سخن گفتیم جزء اصل کتاب الفهرست طوسی نیست، و چنانچه پژوهنده‌ای بخواهد به تحقیق و چاپ دیگری از آن اقدام کند، ضرورتی ندارد از ۴ چاپ بحر العلوم، طباطبائی و قیومی پیروی کرده

و آن را در آغاز بیاورد، زیرا متن مذکور فقط حاوی طریق نقل و روایت یک نسخه خطی از کتاب الفهرست طوسی بوده که اکنون مشخصات آن نسخه و گوینده (أخبرنا) در آغاز آن برای ما معلوم نیست.

پس مناسب است، کتاب را همانند چاپ کلکتّه از «بسمله، الحمد لله ولی الحمد ومستحقّه» آغاز کنند، و در پاورقی بنویسند که ۴ چاپ پیشین و عدّه قلیلی از نسخه‌های خطی الفهرست طوسی با چنان متنی آغاز شده‌اند، که واضح است مادر همه آنها یک نسخه از قرن ۶ بوده که اکنون موجود نیست، اما بیشتر نسخه‌های خطی کتاب الفهرست فاقد متن مذکور هستند.

باید یادآوری کنیم علاوه بر متنی که نقل شد و درباره آن صحبت کردیم، متن دیگری در آغاز نیخه جعفریه هندیّه کربلا بوده که خوشبختانه به چاپ‌های کتاب الفهرست راه نیافته است، اما در نوشته آیه الله خوئی (رجوع شود به طبقات حاج آقا بزرگ تهرانی، قرن ۶، پاورقی صفحه ۱۵۱ - ۱۵۰) و در کتاب فهرس التراث از علامه سیّد محمد حسین جلالی، چاپ چهارم، سال ۱۴۳۶ ق، ص ۳۰۴ بازتاب یافته است، و چه بسا بین متن اول که در آغاز این نوشته از آن سخن گفتیم و بین متن دوم که اکنون درباره آن بحث می‌کنیم، خلط شده و منجر به احتمالات اشتباه و اغلاطی شده است. طالبان آگاهی بیشتر به مقاله بنده در مجله مخطوطات شماره (۷) و تکلمه آن در شماره ۸ و ۹ مراجعه فرمایند.

و اکنون می‌گوییم آن متن دوم برگرفته از دیباچه الفهرست تألیف شیخ منتجب الدین است، که کاتب بی‌سواد نسخه جعفریه هندیّه کربلا، بدون آگاهی و اشاره به مصدر، آن را در بالای صفحه اول الفهرست طوسی بازنویسی کرده و اهل پژوهش را به زحمت و اشتباه انداخته است.

بازنویسی صحیح متن دوم چنین است، و شما خود می‌توانید آن را با تصویر صفحه اول نسخه جعفریه هندیّه که در این مقاله چاپ می‌شود، و نیز با آغاز فهرست منتجب الدین مقایسه کنید:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَبِهِ ثِقَتِي؛ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَفَرَّدَ بِالْقُدْرَةِ وَالشَّانِءِ، وَتَوَحَّدَ بِالْعِزَّةِ وَالْبَهَاءِ، وَتَطَوَّلَ بِسَبُوحِ التَّعْمَاءِ، وَتَفَضَّلَ بِجَزِيلِ الْعَطَاءِ، حَمْدًا نَسْتَوْجِبُ بِهِ رِضْوَانَهُ، وَنَسْتَحِقُّ بِهِ غَفْرَانَهُ، وَالصَّلَاةَ عَلَى سَيِّدِ الْبَادِيَةِ وَالْحَاضِرِينَ، مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ.

فَقَدْ حَضَرْتُ عَالِي مَجْلِسِ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا الصِّدْقِ الْكَبِيرِ الْإِمَامِ، السَّيِّدِ الرَّئِيسِ الْأَجَلِّ الْأَنْوَرِ الْأَطْهَرِ الْأَشْرَفِ الْمُرْتَضَى الْمَعْظَمِ، عَزَّ الدَّوْلَةَ وَالِدِّينَ، شَرَفَ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ، نَصَرَ الْمُلُوكَ وَالسَّلَاطِينَ، مَلَكَ النِّقْبَاءَ فِي الْعَالَمِينَ، اخْتَارَ الْإِمَامَ، افْتَخَرَ الْأَنْامَ، قَطَبَ الدَّوْلَةَ، رَكْنَ الْمَلَّةِ، عِمَادَ الْأُمَّةِ، عِمْدَةَ الْمَلِكِ، سُلْطَانَ الْعِتْرَةِ الطَّاهِرَةِ، عِمْدَةَ الشَّرِيعَةِ، رَئِيسَ رُؤَسَاءِ الشَّيْعَةِ، صَدْرَ عُلَمَاءِ الْعِرَاقِ، قَدْوَةَ الْأَكْبَارِ.»

مبدا شهاب

نکتہ ای دربارہ چاہاے کتاب
الفہرست شیخ طوسی

صفحة اول از الفهرست طوسی، از نسخه تصویری موجود در مؤسسه کاشف الغطاء در نجف اشرف شماره (۱۴۸۳) که از نسخه خطی جعفریة هندیه کربلا تصویری برداری شده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أخبرنا الشيخ الفقيه الصالح رشيد الدين أبو البركات العباد (١) بن جعفر ابن محمد بن علي بن خسرو الديلمي رحمه الله بقراءة عليه في عدة مجالس (بقراح (٢) أبي الشحم) آخرها يوم الثلاثاء سادس عشر جمادى الأولى من سنة سبع وثمانين وخمسمائة بالجانب الشرقي من بغداد، قال أخبرني الفقيه جمال الدين أبو عبد الله الحسين (٣) ابن هبة الله بن الحسين المعروف بابن رطبة السوراوي بسوزاء المدينة في منزله قراءة عليه، قال أخبرني الفقيه أبو علي الحسن بن محمد بن الحسن الطوسي رحمه الله بقراءة عليه قال أخبرني السعيد الوالد أبو جعفر محمد بن الحسن بن علي الطوسي رضي الله عنه (قال)

الحمد لله ولي الحمد ومستحقه والصلاة على خيرته محمد من خلقه والأطائب من أرومته وسلم تسليماً (أما بعد) فإني لما رأيت جماعة من شيوخ طائفتنا من أصحاب الحديث عملوا فهرست كتب اصحابنا وما صنّفوه من التصانيف ورووه من الأصول ولم أجد أحداً استوفى ذلك ولا ذكر أكثره بل كل منهم كان غرضه أن يذكر ما اختص بروايته وأحاطت به خزائنه من الكتب ولم يتعرض أحد منهم لاستيفاء جميعه إلا ما قصده أبو الحسن أحمد (٤) بن الحسين بن عبيد الله رحمه الله فانه عمل كتابين أحدهما

(١) العباد بالعين المهملة ثم الباء الموحدة ثم دالين بينهما ألف، من أكار علاننا، ذكره صاحب رياض العلماء وقال أنه يروي عنه بعض علاننا كتاب فهرست الشيخ الطوسي عن ابن رطبة السوراوي عن أبي علي الحسن عن أبيه أبي جعفر محمد الطوسي
(٢) قراح أبي الشحم وقراح رزين وقراح ظفر وقراح القاضي محلات أربع بينداد ذكرها ياقوت في المعجم. (٣) الحسين بن هبة الله المعروف بابن رطبة من علاننا، يروي عنه عربي بن مسافر العبادي ويروي هو عن أبي علي الحسن بن محمد الطوسي.
(٤) أحمد بن الحسين هذا هو المعروف بابن النضاري صاحب كتاب الرجال الذي ألفه في الضعفاء وقد أدرجه للاهتمام به جمال الدين ابن طاووس في كتاب رجاله وكنا العلامة في الخلاصة وابن داود في رجاله، وكان ابن النضاري استاذ الشيخ الطوسي والنجاحي عارفاً جليلاً كبيراً في الطائفة

صفحة اول از الفهرست طوسی که در سال ۱۳۵۶ ق در المكتبة المرتضوية در نجف اشرف

چاپ شده، با تحقیق علامه سید محمد صادق بحر العلوم.

بسم الله الرحمن الرحيم

أخبرنا الشيخ الفقيه الصالح رشيد الدين أبو البركات العباداد^(١) بن جعفر بن محمد بن علي بن خسرو الديلمي رحمته الله بقراءتي عليه في عدّة مجالس بقراح أبي الشحم آخرها^(٢) يوم الثلاثاء سادس عشر جمادى الأولى من سنة سبع وثمانين وخمسائة بالجانب الشرقي من بغداد، قال: أخبرني الفقيه جمال الدين أبو عبدالله الحسين بن هبة الله بن الحسين^(٣) المعروف بابن رطبة السوراوي بسوراء^(٤) المدينة في منزله قراءة عليه، قال: أخبرني الفقيه أبو علي الحسن^(٥) بن [محمد] بن الحسن الطوسي رحمته الله قراءة عليه، قال: أخبرني السعيد الوالد أبو جعفر محمد بن الحسن بن علي الطوسي رحمته الله قال^(٦):

(١) «أ»: العباداد، بالياء آخر الحروف، وفي «ش» مهملة غير منقوطة .

(٢) «ش»: أحدها .

(٣) «ش»: هبة بن الحسين .

(٤) «ش.أ»: بسور .

(٥) «أ.ش»: الحسن بن الحسن .

(٦) هذه الصفحة وردت في نسخة «ش.أ» .

صفحة اول از الفهرست طوسی که در سال ۱۴۲۰ هـ ق در قم چاپ شده،

با تحقیق علامه سید عبدالعزیز طباطبائی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِثَقْتِي

اخبرنا الشيخ الفقيه الصالح مهدي الدين ابو البركات عماد بن جعفر بن محمد بن علي بن
حسن والد المولى رحمه الله بقرائه عليه في عدة مجالس بفتح الى الشرح اخبرنا يوم الثلاثاء
سادس عشر شهر جمادى الاولى من سنة سبع وثمانين وخمسائة بالجانب الشرقي من بغداد
قال اخبرني الفقيه جمال الدين ابو عبد الله الحسين بن هبة الله الحسين المعروف بابن
رطبه السوراي بسور المدينة في منزلة قواء عليه قال اخبرني الفقيه ابو علي الحسن بن
الحسن الطوسي روى قوائمه عليه قال اخبرني السيد الوالد ابو جعفر محمد بن الحسن بن
علي الطوسي رضي الله عنه **قال** قال الحمد لله ولي الحمد ومستغفره والصلوة على
خيرته من خلفه محمد والا طاب من ادومته وسلم تسليمها **ويعبد** فاق لما رايت
جماعة من اصحابنا من شيوخ طائفتنا اصحاب التصانيف علموا فهرست كتب اصحابنا
وما صنفوه من تصانيف وبعده من الاصول ولم اجدهم احدا استوفى ذلك لا
ذكر اكثره بل كل منهم كان عرضة ان يذكر ما اختص بروايته واحاطت به حوائج من الكتب
ولم يعرف من احد منهم لاستيفاء جميعها الا ما كان قصده ابو الحسن احمد بن الحسن بن عميد
فانه عمل كتابين احدهما ذكر فيه المصنفات والاخر ذكر فيه الاصول واستوفى ما علي مبلغ
ما وجدته وتقدر عليه غير ان هذين الكتابين لم ينسخهما احد من اصحابنا واخرزم هوية
وعمد بعض ورثته الى اهلاك هذين الكتابين وغيرهما من الكتب على ما حكى بعضهم عنهم
ولما تكرر من الشيخ الفاضل ادام الله علوه وغره الوعبر فيما جرى هذا الجري وتواني

منه

فهرس الطوسي

الحمد لله ولي الحمد ومستحقته والصلوة على خيرته من خالته
محمد والاطائب من ارضته وسلم تسليما أما بعد فاني لما رأيت جماعة
من شيوخ طائفتنا من اصحاب الحديث عملوا فهرس كتب اصحابنا
وما صنّفوه من التصانيف ورووه من الامور ولم اجد منهم احدا استوفى
ذلك ولا ذكر اكثره بل كل منهم كان غرضه ان يذكر ما اختص بروايته واحاطت
به خزائنه من الكتب ولم يتعرض احد منهم باستيفاء جميعه الا ما كان

نضد الايضاح

الحمد لله الذي كتشف عن معالم دينه بمقال خلاصة رجاله نبينا محمد
فهرس ابواب الدعوة والولاية ووضح اختداه مراسم شريعته بايضاح اهل بيت
نبيه اهل بيت الهداية والدراية صلى الله عليه وعلينهم ورضي عن محدثي
اقوالهم اصحاب النقل والرواية اما بعد فيقول الفقير الى الله في كل موطن محمد
المدعو بعلم الهدى ابن محمد محسن هداة الله طريق الايقان وكحل عيني

۵ - در بالای صفحه، آغاز الفهرست طوسی، و در پایین صفحه نضد الايضاح، چاپ
کلکته هند در سال ۱۲۷۱ هـ.ق.